

Przemiany religijności w społeczeństwie polskim

Transformations of Religiosity in Polish Society

TOMASZ ADAMCZYK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, tomasz.adamczyk@kul.pl

PAWEŁ MAKOŚA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, pawel.makosa@kul.pl

Streszczenie: Przedmiotem analiz w niniejszym artykule są przemiany religijności polskiego społeczeństwa w odniesieniu do autodeklaracji wyznaniowych, praktyk religijnych, zasad moralnych ukazanych w kontekście procesu sekularyzacji. Artykuł prezentuje analizy empiryczne oparte na danych pozyskanych z instytucji badawczych i projektów indywidualnych, ukazując różnice między ogółem społeczeństwa a środowiskiem młodzieży. Wyniki badań potwierdzają, że przyspieszona sekularyzacja dotyczy przede wszystkim młodzieży. Przedmiotem refleksji jest również pytanie o możliwość wypracowania adekwatnej odpowiedzi Kościoła na zdiagnozowane wyzwania sekularyzacyjne. Kwestia ta pozostaje jednak otwarta.

Słowa kluczowe: religijność, sekularyzacja, młodzież, Kościół katolicki, nowa ewangelizacja

Abstract: This article focuses on the transformations of religiosity within Polish society concerning self-declared affiliations, religious practices and moral principles, all framed within the context of Church activities. The study presents empirical analyses based on data obtained from research institutions and individual projects, highlighting differences between the general population and the youth demographic. The research findings confirm that dynamic secularisation predominantly affects the youth. The article also reflects on the possibility of the Church formulating an appropriate response to the identified challenges, although this issue remains open for further discussion.

Keywords: religiosity, secularisation, youth, Catholic Church, new evangelisation

Zjawisko sekularyzacji nie jest nowe. Obserwowane jest od wielu lat, zwłaszcza w Europie, ale także w Ameryce Północnej i innych rejonach świata. Aktualnie jednak sekularyzacja staje się bardzo dynamiczna, przede wszystkim w krajach tradycyjnie chrześcijańskich. W refleksji nad tymi problemami bardzo ważne są badania socjologiczne, które pozwalają lepiej opisać i zrozumieć zachodzące przemiany. Perspektywa teologicznopastoralna – bazująca w tym przypadku na badaniach empirycznych – stara się udzielić odpowiedzi na wyzwania sekularyzacyjne z perspektywy Kościoła katolickiego.

W zamyśle autorów niniejszy artykuł ma stanowić punkt wyjścia do dalszych refleksji zamieszczonych w tym numerze czasopisma. Z tego względu zawiera analizę przemian religijności w społeczeństwie polskim. Nie tylko ich kierunek jest swoistym *novum*, ale także ich skala i charakter. Jeszcze w pierwszej dekadzie XXI wieku niektórzy z socjologów pisali o „fenomenie” polskiej religijności,

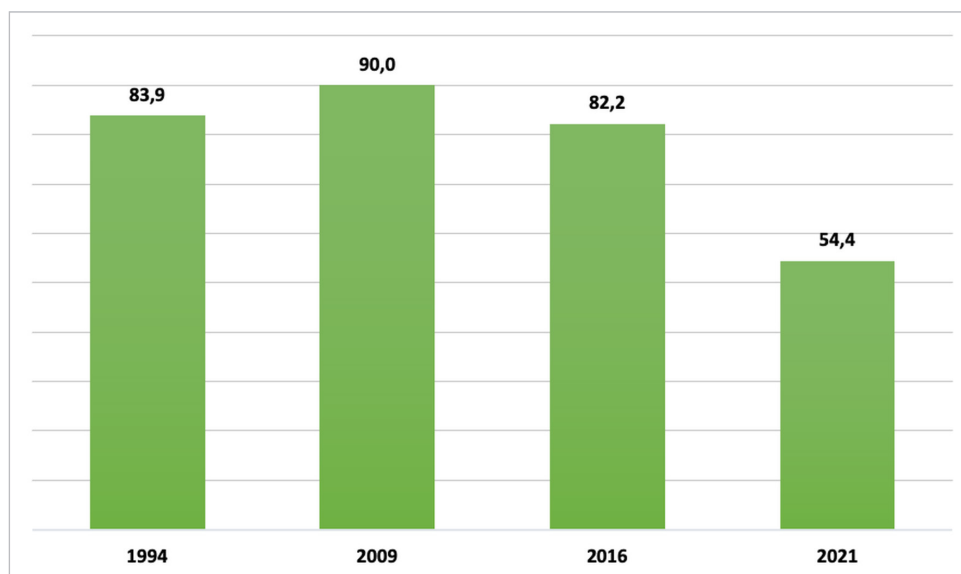
ukazując elementy wpływające na jej stabilizację. Dzisiaj natomiast formułowane są tezy mówiące o „przyspieszonej”, „gwałtownej” czy „galopującej” sekularyzacji obserwowanej w środowisku młodzieży. Rzeczywistość „przemian religijnych” jest jednak bardziej złożona, a przy tym uwarunkowana wieloma czynnikami, których ukazanie pozwoli na ich zniuansowanie. Przedstawione poniżej analizy empiryczne będą próbą zweryfikowania powyższej tezy w oparciu o cztery parametry: autodeklaracje wyznaniowe i religijne, praktyki religijne, moralność oraz element wspólnotowy. Analizowane dane empiryczne pochodzą zarówno z badań realizowanych przez instytucje badawcze, takie jak CBOS, jak i z indywidualnych projektów socjologicznych. Dane badawcze zostaną przedstawione dla ogółu polskiego społeczeństwa oraz dla środowisk młodzieżowych. To różnicowanie wydaje się być ważnym czynnikiem pozwalającym w większym stopniu zrozumieć zachodzące współcześnie przemiany religijne w społeczeństwie polskim. Analiza przemian religijności przeprowadzona zostanie przede wszystkim w celu ukazania wyzwań, przed jakimi aktualnie stoi Kościół katolicki w Polsce.

1. Autodeklaracje wyznaniowe

Punktem wyjścia prezentacji wyników empirycznych będzie autoidentyfikacja wyznaniowa. Pozwala ona ukazać sytuację religijno-kościelną społeczeństwa polskiego. Był to przez wiele lat jeden z najbardziej trwałych składników polskiej religijności. Wiele badań socjologicznych potwierdzało, że w Polsce relatywnie rzadko następowały konwersje religijne, a bezdomność wyznaniowa była stosunkowo rzadkim zjawiskiem (Mariański 2011, 151). Przynależność do Kościoła katolickiego była oczywistością kulturową, a wiara miała charakter dziedziczony, przekazywany w ramach socjalizacji pierwotnej w rodzinach. Jeszcze pod koniec XX wieku Władysław Piwowarski uważał „że ateizm, nie mieści się w kulturze narodowej Polaków” (Piwowarski 1999, 14–15). Warto podkreślić, że w pierwszej dekadzie XXI wieku badania socjologiczne potwierdzały przywiązanie Polaków do tradycji religijnej swoich ojców i nie dostrzegano większych przemieszczeń pomiędzy wyznaniem czy w kierunku całkowitej utraty identyfikacji z katolicyzmem.

Pewien wgląd w obecny pejzaż religijny społeczeństwa polskiego można uzyskać, analizując wyniki dwóch ostatnich Narodowych Spisów Powszechnych z 2011 oraz 2021 roku. Wzięło w nich udział odpowiednio: 38 mln 511,8 tys. i 38 mln 36 tys. 118 osób, a odpowiedzi na pytanie o przynależność do wyznania religijnego udzieliło 35 151,4 tys. (91,27%) i 30 212 506 (79,43%); odmówiło udzielenia informacji o swoim wyznaniu – 2 733,8 tys. (7,10%) i 7 807 553 (20,53%), a brak przynależności do jakiegokolwiek wyznania zadeklarowało – 2733,8 tys. (2,41%) i 2 611 506 osób (6,87%). Przynależność do Kościoła katolickiego w 2011

zadeklarowało 33 mln 728,7 tys. (87,58%), a w 2021 – 27 mln 121 tys. 331 osób (71,30%), do Kościoła prawosławnego – 156,3 tys. (0,41%) i 151 tys. 648 (0,40%), Świadców Jehowy – 137,3 tys. (0,36%) i 108 tys. 754 (0,29%), Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego – 70,8 tys. (0,18%) i 65,4 tys. (0,17%), Kościoł katolicki, obrządek bizantyjsko-ukraiński (Kościół greckokatolicki) 33,3 tys. (0,09%) i 33,2 tys. (0,11%), Kościół Zielonoświątkowy – 26,4 tys. (0,07) i 30,1 tys. (0,08%), Kościół Starokatolicki Mariawitów – 10,0 tys. (0,02%) i 12,2 tys. (0,03%), Kościół Polskokatolicki – 8,8 tys. (0,02%) i 6,9 tys. (0,02%), Kościół Chrześcijan Baptystów – 6,0 tys. (0,02%) i 5,1 tys. (0,01%) (GUS 2022, 58; 2013, 35–112). Przedstawione dane wskazują, że największy spadek w deklarowanej przynależności – 16 punktów procentowych – odnotował Kościół katolicki obrządku łacińskiego. Pojawia się pytanie o osoby, które odmówiły odpowiedzi na pytanie o identyfikację religijną, gdyż nie wybrały one ani odpowiedzi „nienależący do żadnego wyznania”, ani nie wskazały żadnego innego wyznania.

Wykres 1. Deklaracje przynależności wyznaniowej młodzieży w Puławach (dane w %)

Opracowanie na podstawie badań własnych.

Zmiany w omawianym obszarze pokazują również badania socjologiczne przeprowadzane czterokrotnie wśród maturzystów miasta Puławy w województwie lubelskim. Pozwalają one na ukazanie dynamiki zmian zachodzących w autodeklaracji wyznaniowej w środowiskach młodzieżowych. W pierwszym badaniu (1994) zdecydowana większość badanej młodzieży identyfikowała się z Kościołem katolickim (83,9%), natomiast w 2021 roku była to połowa respondentów (54,4%). Różnica

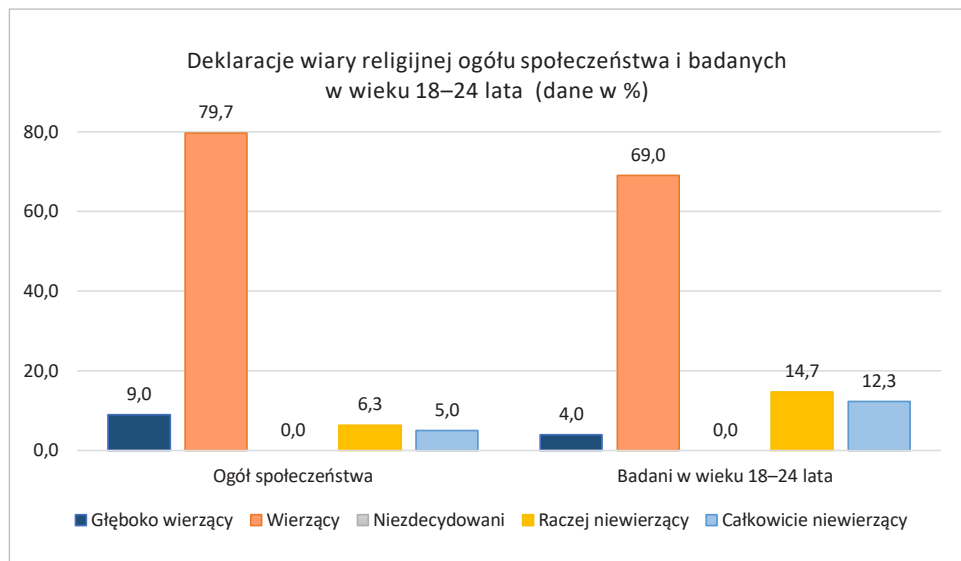
pomiędzy 1994 a 2021 rokiem wyniosła 29,5 punktów procentowych, co wskazuje na gwałtowny spadek w autodeklaracji wyznaniowej. Trzeba jednak dostrzec, że w ostatnim badaniu socjologicznym, pozostali respondenci albo nie identyfikowali się z katolicyzmem (22,4%), albo zaznaczyli odpowiedź „trudno powiedzieć” (22,1%). Kategoria „trudno powiedzieć” może oznaczać młodzież z tzw. płynną tożsamością wyznaniową (Adamczyk 2023, 9–11). Może się ona sytuować pomiędzy osłabionym katolicyzmem a całkowitym zerwaniem z katolicyzmem, które jeszcze w ich przypadku nie nastąpiło. Dane szczegółowe zawiera wykres 1.

Zarówno w Narodowym Spisie Powszechnym, jaki i w omawianych badaniach wśród maturzystów puławskich dostrzega się wzrastający odsetek osób z brakiem identyfikacji z Kościołem katolickim oraz płynną tożsamością wyznaniową. Badania autodeklaracji wyznaniowych wskazują, że proces sekularyzacji zdecydowanie szybciej zachodzi w środowiskach młodzieżowych niż wśród dorosłych Polaków, a bezdomność wyznaniowa u pewnej części społeczeństwa staje się faktem.

2. Autodeklaracje religijne

Kolejnym przedstawianym zagadnieniem będzie autodeklaracja religijna. Jest to subiektywna samoocena własnej religijności dokonana przez respondenta. Pozwala ona ukazać w przybliżeniu stopień religijności oraz utożsamiania się ze zbiorowością osób wierzących lub niewierzących. W badaniach przeprowadzonych przez Pew Research Center w 108 krajach religijność Polaków jest na względnie wysokim poziomie. Kiedy jednak rozróżni się w tym badaniu dwie kategorie wiekowe (osoby poniżej czterdziestego roku życia i powyżej), to okazuje się, że młodzi ludzie w Polsce szybciej się sekularyzują niż w innych krajach europejskich, a ich religijność jest na poziomie średniej europejskiej (Pew Research Center 2018).

Wyniki raportów CBOS z 2021 wskazują, że zdecydowana większość społeczeństwa polskiego uważa się za osoby wierzące (88,7%), a co dziewiąta osoba za niewierzącą (11,3%). Dziesięć lat wcześniej odsetek osób wierzących był nieco wyższy (94%; głęboko wierzący – 9%, wierzący – 85%) i mniej było niewierzących (6%; raczej niewierzących – 3%, całkowicie niewierzących – 3%). Nastąpił więc spadek odsetka osób wierzących o ponad 4 punkty procentowe, co wskazuje na zjawisko powolnej sekularyzacji wśród ludności polskiej. Znacznie większe różnice dostrzega się w autodeklaracjach religijnych wśród młodzieży. W raporcie CBOS respondentów wierzących w wieku 18–24 lata jest 73%, a osób w różnym stopniu niewierzących jest 27% (Grabowska 2022b, 5). W tym przypadku dostrzega się zmiany, które mają charakter bardziej radykalny. Warto tutaj zaznaczyć, że wiele innych badań socjologicznych przedstawia przybliżone tendencje. Na wykresie 2 przedstawione zostało porównanie deklaracji wiary ogółu społeczeństwa (1) oraz młodzieży w wieku 18–24 lata (2).

Wykres 2. Deklaracje wiary ogółu społeczeństwa i młodzieży w wieku 18–24 lata (dane w %)

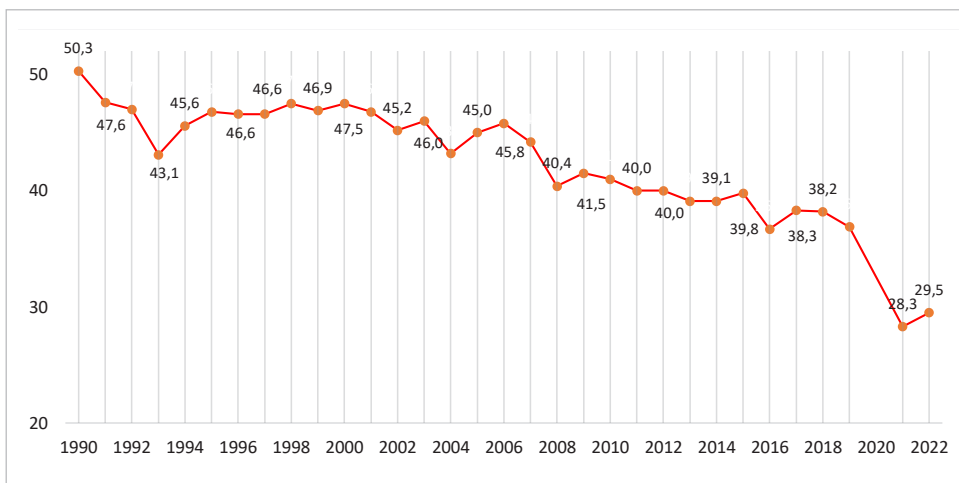
Opracowanie na podstawie: Grabowska 2022b, 5.

W odniesieniu do ogólnego poziomu religijności polskiego społeczeństwa można stwierdzić, że wraz ze wzrostem wieku zwiększa się odsetek osób wierzących (18–24 lata – 75,2%, 25–35 lat – 81,8%, 35–44 lata – 87,5%, 45–54 lata – 92,1%, 55–64 lata – 91,6%, 65 lat i więcej – 93,7%), a mieszkańcy większych miast rzadziej deklarują wiarę niż mieszkańcy mniejszych miast i wsi (wieś – 93,5%, miasto do 19 999 – 93,5%, od 20 000 do 99 999 – 87,9%, od 100 000 do 499 999 – 83,1%, 500 000 i więcej – 65,1%). Ponadto raport CBOS ukazuje, że kobiety są bardziej religijne niż mężczyźni (Grabowska 2022b, 6–7).

3. Autodeklaracje praktyk religijnych

Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego od wielu lat gromadzi dane dotyczące osób uczęszczających na msze św., czyli tzw. *dominicanes*. W statystykach uwzględnia się tylko osoby ochrzczone i wyłącza się dzieci oraz osoby w podeszłym wieku. W roku 1990, na progu polskiej transformacji, wskaźnik *dominicanes* dla ogółu społeczeństwa wynosił 50,3%, a w 2022 – 29,5% (ISKK 2022, 9) (wykres 3). Na przestrzeni ponad trzydziestu lat odnotowuje się więc systematyczny spadek *dominicanes* w społeczeństwie polskim, który w ostatnich latach widocznie przyspieszał, jednak

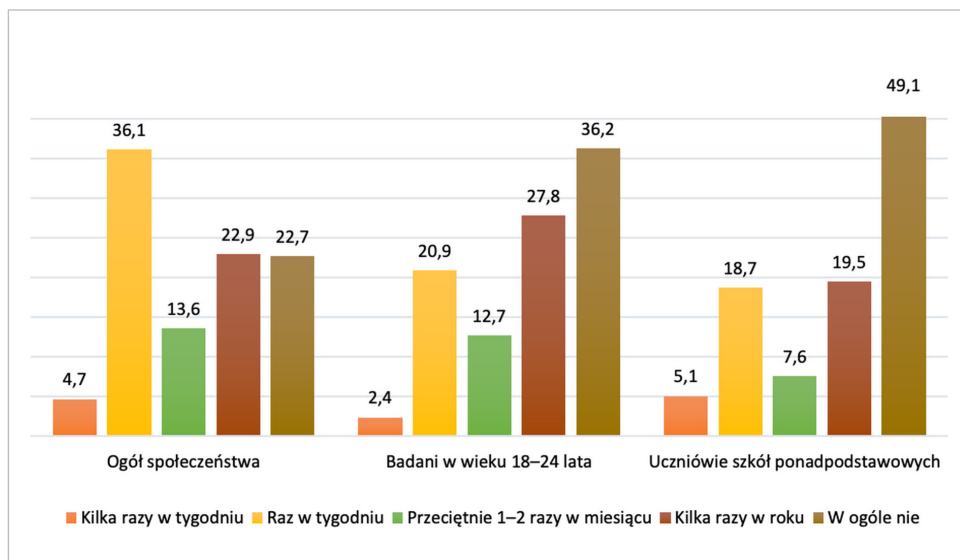
ostatnie liczenie wiernych w kościołach uzyskało wskaźnik *dominantes* wyższy od roku poprzedniego o 1 punkt procentowy. Spadek praktyk religijnych ma charakter systematyczny i – co pokazują różne badania socjologiczne – nie jest spowodowany pandemią koronawirusa. Na podstawie jednorocznego wzrostu *dominantes* nie można zakładać stałej tendencji, zwłaszcza, gdy kolejne analizy pokażą radykalny spadek praktyk religijnych w środowiskach młodzieżowych.

Wykres 3. Wskaźnik *dominantes* w Polsce w latach 1990–2022 (dane w %)

Opracowanie na podstawie: ISKK 2022, 9.

Z kolei w przywoływanym wyżej raporcie CBOS praktyki religijne przynajmniej raz w tygodniu zadeklarowało 40,8% ogółu badanych, w kategorii 18–24 lata było to 23,3%, a w kategorii młodzieży szkół ponadpodstawowych 23,8%. Całkowity brak praktyk religijnych zadeklarowało odpowiednio: 22,7%, 36,2% i 49,1%. Wśród respondentów dwóch młodszych kategorii wiekowych relatywnie mało jest osób praktykujących. Połowa uczniów szkół ponadpodstawowych w ogóle nie praktykuje. Jeśli młodzież jest barometrem zapowiadającym zmiany w przyszłości, a tak często się o niej mówi, to w niedalekiej przyszłości można spodziewać się dalszego spadku frekwencji w kościołach. Jeśli dziś pytamy, ilu Polaków jest osobami praktykującymi, to przyjmując założenia socjologii religii, że osoba, która przynajmniej raz w miesiącu chodzi na mszę św. jest osobą praktykującą, otrzymujemy następujące wskaźniki: wśród całości społeczeństwa – 54,4%, 18–24 lata – 36,0%, młodzież szkół ponadpodstawowych – 31,4% (Grabowska 2022b, 5).

Wykres 4. Praktyki religijne w poszczególnych kategoriach wiekowych (dane w %)

Opracowanie na podstawie: Grabowska 2022b, 5.

W analizach zmiennych niezależnych – podobnie jak w autodeklaracjach wiary – zauważa się podobne tendencje do wcześniej występujących. Kobiety częściej praktykują niż mężczyźni, mieszkańcy wsi i małych miast systematyczniej niż większych, osoby z niższym wykształceniem regularniej niż z wyższym (Grabowska 2021, 6–8). Mirosława Grabowska, pisząc o religijności młodzieży na tle społeczeństwa, podkreśla:

Z całą pewnością możemy stwierdzić, że następuje powolny spadek poziomu wiary religijnej i szybszy spadek poziomu praktykowania w społeczeństwie polskim. Proces ten przebiega nierównomiernie: w mniejszym stopniu dotyczy wiary, w większym – praktyk religijnych. Czy dlatego, że jeśli mamy do czynienia ze zinternalizowanymi postawami (a tak traktujemy religijność), to pod wpływem czynników zewnętrznych najłatwiej, najszybciej zmienia się „zachowaniowy” (behawioralny) komponent postawy, a więc praktyki, a nie wiara religijna (komponent „przekonaniowy”? Czy dlatego, że te wpływy zewnętrzne mają charakter raczej antykościelny niż antyreligijny? I jak należałoby sprawdzić taką hipotezę? (Grabowska 2021, 6–8).

Pytania postawione przez Mirosławę Grabowską są ciekawą perspektywą badawczą, wartą podjęcia w kolejnych analizach socjologicznych. Odpowiedzi na nie trzeba będzie szukać przede wszystkim w badaniach jakościowych. Wydaje się

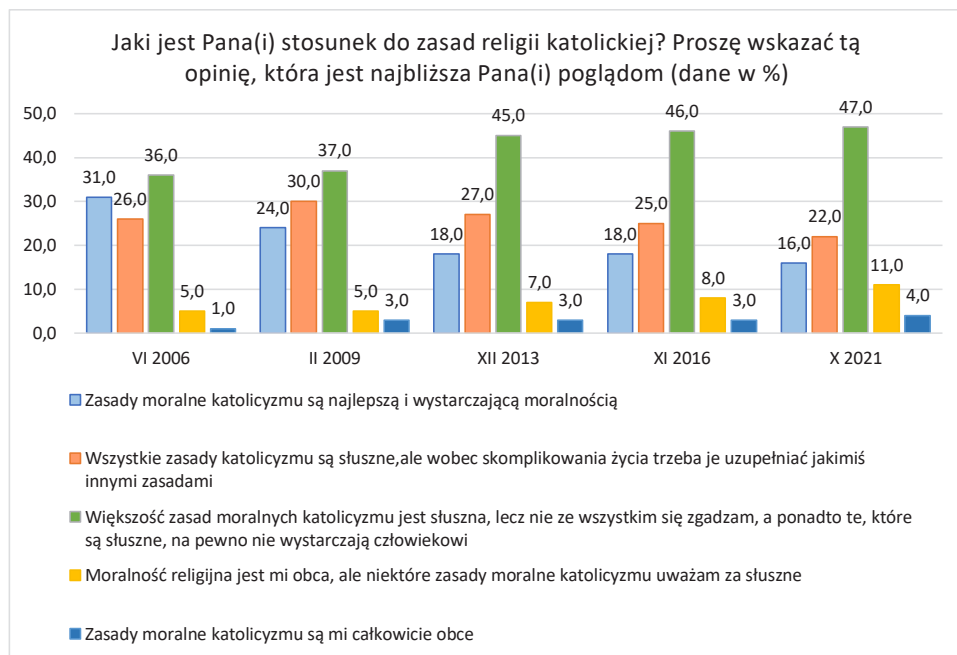
jednak również, w kontekście zmian religijnych, że coraz częściej zanika potrzeba religijności, i to głównie wśród młodzieży. Ten element będzie również wspomniany w dalszych analizach. Ma on jednak charakter wewnętrzny, a nie zewnętrzny. On również prowokuje kolejne pytania badawcze: Czy jest on czymś bardziej stałym, czy charakterystycznym dla młodego pokolenia, które zaangażowane w „do-czesność”, odsuwa pytania dotyczące kwestii podstawowych i eschatologicznych? A może ten augustyński „niepokój serca” jest zaspokajany – na tym etapie życia – w inny sposób niż poprzez religię?

4. Moralność katolicka

Wybiórcze traktowanie moralności głoszonej przez Kościół katolicki czy nawet jej odrzucanie jest coraz bardziej charakterystyczne dla polskiego społeczeństwa. Potwierdzają to sondaże CBOS wskazujące na zmniejszanie się odsetka dorosłych Polaków uważających moralność katolicką za uniwersalną. Od 2006 do 2021 roku blisko dwukrotnie zmniejszył się odsetek Polaków uważających zasady moralne katolicyzmu za najlepsze i wystarczające (31% do 16%); o cztery punkty procentowe zmniejszył się wskaźnik osób, uważających wszystkie zasady katolicyzmu za słuszne, ale niewystarczające wobec skomplikowania życia i konieczne do uzupełnienia jakimiś innymi zasadami (26% do 22%). Zwiększyły się odsetki pozostałych odpowiedzi: „większość zasad moralnych katolicyzmu jest słuszna, lecz nie ze wszystkimi się zgadzam, a ponadto te, które są słuszne, na pewno nie wystarczają człowiekowi” (36% do 47%), „moralność religijna jest mi obca, ale niektóre zasady moralne katolicyzmu uważam za słuszne” (5% do 11%), „zasady moralne katolicyzmu są mi całkowicie obce” (1% do 4%) (Boguszewski 2022, 5). Pytanie to zadano także młodzieży maturalnej w Puławach, a wyniki kształtowały się następująco: w roku 2009 – 10,8%, 32,8%, 39,2%, 7,6%, a w roku 2021 – 5,7%, 16,7%, 43,4%, 16,4%, 13,5% (Mariański 2022, 73). Wskaźniki otrzymane w badaniu tylko wśród młodzieży mają zdecydowanie niższy odsetek aprobaty nauczania moralnego Kościoła w stosunku do ogółu dorosłych badanych. Jeśli więc zasady moralne katolicyzmu – co można zauważyć w wielu różnych badaniach socjologicznych – coraz częściej są akceptowane tylko częściowo w polskim społeczeństwie, to młodzież jest do nich nastawiona bardziej krytycznie i częściej je odrzuca.

Na tle innych krajów Polacy charakteryzują się stosunkowo wysokim wskaźnikiem akceptacji zasad moralnych, chociaż w porównaniu z poprzednimi europejskimi badaniami nad wartościami, parametr ten odnotował spadek. Wśród polskich respondentów dostrzec można było wzrost permissywności ocen moralnych. W ten sposób dostrzega się trendy przemian moralności charakterystyczne dla państw najbardziej rozwiniętych gospodarczo i poddanych procesom sekularyzacyjnym.

Jak zauważyła Aleksandra Jasińska-Kania, wspomniane badania nie wskazują na kryzys czy erozję moralności, ale ukazują tendencję przemian moralnych w społeczeństwie polskim w pierwszej dekadzie XXI wieku (Jasińska-Kania 2012, 127).

Wykres 5. Stosunek Polaków do katolickich zasad moralnych (dane w %)

Opracowanie własne na podstawie: Boguszewski 2022, 5.

Ważnym uzupełnieniem jest również analiza Janusza Mariańskiego, który pisząc o stosunku Polaków do zasad moralnych katolicyzmu, zauważa:

We współczesnych społeczeństwach nazywanych ponowoczesnymi, w tym i w społeczeństwie polskim, traktuje się wiele spraw życia codziennego o wiele poważniej niż religię. Praktyka życia codziennego odbiega znacznie od wskazań religii zinstytucjonalizowanych. Relacje między religią i moralnością ulegają osłabieniu, w konsekwencji wiara religijna wiąże się z różnymi wartościami i normami oraz praktykami życiowymi (pluralizm moralny). W sekularyzującym się świecie maleją wpływy religii na kulturę, moralność, politykę i w ogóle na życie publiczne. Niektórzy badacze społeczni wskazują na kres porządku moralnego opartego na przesłankach religijnych. Według innych Kościoły chrześcijańskie

odgrywają pewną rolę w kształtowaniu moralności publicznej, ale utraciły swój autorytet w sferze życia prywatnego (Mariański 2014, 84).

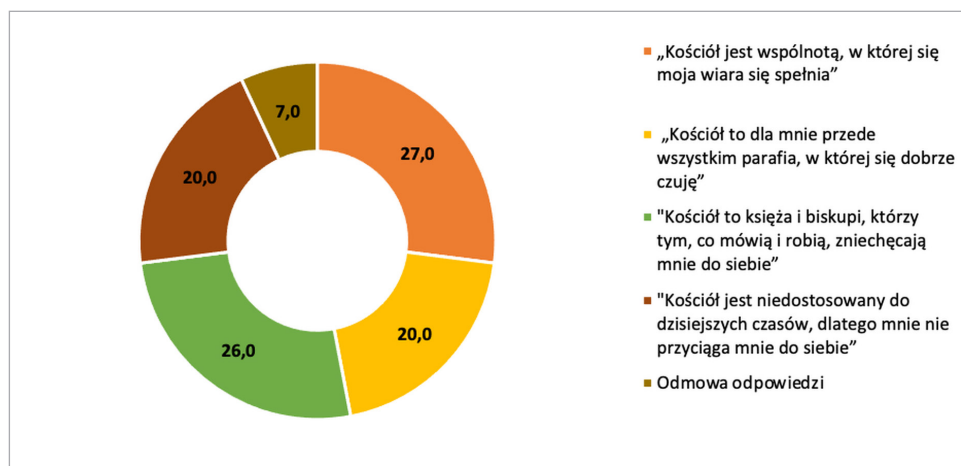
W tradycyjnej polskiej religijności religia była ważnym faktorem postaw moralnych. W świadomości wielu osób występował związek pomiędzy wiarą w Boga a moralnością, która miała swój fundament w elemencie nadprzyrodzonym. W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku w badaniach socjologicznych można było dostrzec proces odchodzenia od absolutyzmu moralnego w kierunku umiarkowanego relatywizmu, a następnie w kierunku indywidualizacji moralności. U pewnej części polskiego społeczeństwa występuje brak stałych orientacji moralnych. W Polsce coraz bardziej nasila się zjawisko uniezależniania się moralności od religii, zwłaszcza w środowiskach młodzieżowych.

5. Wspólnota kościelna

Omawiane powyżej poglądy na temat moralności Polaków mają swoje przełożenie również na stosunek Polaków do Kościoła katolickiego. Ważnym elementem jest tu, stanowiąca składową kapitału społecznego, kwestia zaufania, która jest kluczowym wymiarem życia indywidualnego i społecznego. Na zaufanie do Kościoła z perspektywy badawczej można spojrzeć w dwojaki sposób. W pierwszym ujęciu jest to zaufanie występujące wśród osób identyfikujących się z Kościołem i przynależących do niego. Druga perspektywa badawcza dotyczy Kościoła jako całości, obejmując swoim zasięgiem także poszczególne jego instytucje (Mariański 2005, 111). Kościół jest instytucją zarówno religijną, jak i społeczną, dlatego też można rozróżnić analogiczne typy zaufania: społeczny i religijny. Nie muszą one być na jednakowym poziomie. Warto jednak podkreślić, że obecnie wiele instytucji przeżywa kryzys społecznego zaufania, a zjawisko to nie omija również instytucji Kościoła katolickiego. W 2022 roku w sondażu IBRiS odsetek osób ufających Kościołowi katolickiemu w stosunku do nieufających był wyższy o 2,9 punktu procentowego (42,2% do 39,3%) (PAP 2023). W okresie choroby i śmierci Jana Pawła II – w świetle sondaży TNS OBOP – wskaźnik deklarowanego zaufania do Kościoła wyniósł około 70%. Jeszcze w listopadzie 2010 roku zdecydowana większość Polaków ufała Kościołowi (zdecydowanie – 19%, raczej tak – 47%, raczej nie – 18%, zdecydowanie nie – 11%, trudno powiedzieć – 5%) (*Opinie Polaków o Kościele 2010* 2010, 2–8).

Celem ukazania stosunku Polaków do Kościoła katolickiego w raporcie CBOS *Zmiany religijności Polaków po pandemii* przedstawiono pytanie dotyczące obrazu Kościoła w opinii pełnoletnich mieszkańców kraju. W kafeterii dwie zaproponowane odpowiedzi miały charakter pozytywny dla instytucji Kościoła katolickiego, a kolejne dwie pejoratywny. Najczęściej dla badanych dorosłych Polaków „Kościół

jest wspólnotą, w której moja wiara się spełnia” – 27%, a nieco rzadziej „Kościół to księża i biskupi, którzy tym, co mówią i robią, zniechęcają mnie do siebie” – 26%. Kolejne dwie odpowiedzi: „Kościół to dla mnie przede wszystkim parafia, w której się dobrze czuję” oraz „Kościół jest niedostosowany do dzisiejszych czasów, dlatego mnie nie przyciąga do siebie”, otrzymały identyczne odsetki – 20% (Bożewicz 2022, 4). Dwie pozytywne odpowiedzi uzyskały prawie identyczne wskaźniki jak dwa negatywne skojarzenia z obrazem Kościoła. Warto zauważyć, że w pozytywnym wymiarze Kościół częściej jest pojmowany jako wspólnota niż parafia, a w negatywnym kontekście – jako instytucja zhierarchizowana niż niekompatybilna z rzeczywistością i zarazem odpychająca.

Wykres 6. Opinie Polaków na temat Kościoła katolickiego (dane w %)

Opracowanie na podstawie: Bożewicz 2022, 4.

Raport CBOS przedstawia również powody rezygnacji z praktyk religijnych. Respondenci, którzy przestali chodzić do kościoła, zostali w pytaniu otwartym poproszeni, aby podali przyczyny takiej decyzji. Wszystkie odpowiedzi zostały ujęte w kategorii, wśród których najczęstszą przyczyną był brak potrzeby pójścia do kościoła (17%), następnym w kolejności motywem było krytyczne nastawienie do Kościoła – 12%, brak wiary – 11% i krytyka księży – 10%. Dane szczegółowe wraz z opisami zostały zamieszczone w tabeli nr 1 (Grabowska 2022a, 4).

Tabela 1. Motywy rezygnacji z praktyk religijnych (dane w %, N=370)

Brak potrzeby (brak sensu; nie interesuje mnie to; obojętność; lenistwo; nie czułem się z tym dobrze)	17
Krytyka Kościoła (ogólna; Kościół jako instytucja zaczął mnie denerwować; nie podoba mi się to, co robi Kościół; zraziłem się do Kościoła; Kościół to patologia; Kościół to organizacja mafijna; dezaprobata hierarchów; krytycznie o podejściu Kościoła do wiernych i wtrącaniu się w życie prywatne ludzi)	12
Brak wiary (kryzys wiary; straciłem wiarę; dorosłem; zacząłem myśleć; nie trafia do mnie to przesłanie; brak przekonania; nie wierzę w istnienie bytów nadprzyrodzonych)	11
Krytyka księży, ich zachowania (podejście do ludzi; zachowanie wobec mnie; arogancja; nietolerancja; specyficzny proboszcz)	10
Polityka (Kościół miesza się do polityki; za dużo polityki etc.)	9
Brak zaufania do Kościoła i księży	7
Zdrowie, wiek	7
Brak czasu, strata czasu	6
Skandale pedofilskie (ich tuszowanie, nierozliczenie; Kościół ukrywa za swoimi murami przestępców-pedofilów; afery; gwałty, molestowania)	5
Pandemia	4
Pieniądże (Kościół jest nastawiony na pieniądze, garnie się do pieniędzy; chodzi im tylko o pieniądze; biznes; złodziejstwo)	4
Hipokryzja, fałsz, zakłamanie (nieprzestrzeganie prawd, które sami wyznają; rozbieżności tego, co mówią i co robią; co zakazują, to sami robią)	4
Indywidualna sytuacja (wyrzucenie z lekcji religii; niedopuszczenie do sakramentów; drugi związek; niesprawiedliwe traktowanie; powody osobiste; problemy rodzinne; traumatyczne wydarzenie – śmierć syna)	4
Rodzina (nie zachęcała lub przymuszała – bunt nastolatka)	3
Wiara bez praktyk (modłę się sam w domu; wierzę w Boga, ale nie w Kościół)	3
Ateizm	3
Przekaz Kościoła (nie przyciąga; archaiczny; nieaktualny; nieprzystosowany; nieatrakcyjny; nudny; głupi; bezmyślny; bezsensowny; księża różne bzdety opowiadają; Kościół opowiada głupoty)	3
Zmiana religii, światopoglądu, poglądów (miała kontakt ze świadkami Jehowy, poznała wiarę prawdziwą, do której się przekonała; inne poglądy religijne; zmieniły mi się poglądy; mam inne poglądy; nie zgadzam się z nauką Kościoła; różnica poglądów)	3
Agnostycyzm	1
Krytyka religii (bajki, bujda, zabobon, narzędzie kontroli, narzędzie manipulacji i oglupiania społeczeństwa)	1
Wiara w naukę, racjonalizm	1
Inne (ksiądz w rodzinie; zwątpiłem w „łażenie” do kościoła, to było takie „narodowe” chodzenie do kościoła i na religię; homofobiczny stosunek hierarchów kościelnych do mniejszości; katolicyzm kojarzy mi się z ciągłym smutkiem, umartwianiem, poczuciem winy; to były czasy stalinowskie).	2

Opracowanie na podstawie: Grabowska 2022a, 4.

Można stwierdzić, że Polski katolicyzm jest w fazie przejściowej. U pewnej części polskiego społeczeństwa następuje przejście od religijności dziedzicznej, przyjętej w procesie socjalizacji od rodziców, do Kościoła wyboru. Nic nie zapowiada, aby powróciło masowe uczestnictwo w życiu Kościoła charakterystyczne jeszcze dla pierwszej dekady XXI wieku. U coraz większej części społeczeństwa Kościół traci na znaczeniu. Wskazuje to na coraz bardziej pluralistyczny i zróżnicowany kształt polskiej religijności, co ma znaczący wpływ na funkcjonowanie Kościoła.

Zakończenie

Przedstawiony wyżej aktualny poziom religijności Polaków i jej przemiany w ciągu ostatnich lat stanowią jedno z największych wyzwań dla Kościoła i jego działalności pastoralnej. Przeprowadzone analizy socjologiczne pokazują, że zmiany zachodzące w religijności Polaków są głębokie i trwałe. Ponadto wyniki badań pozwalają na sformułowanie tezy, że najbardziej dynamiczne procesy sekularyzacyjne dotyczą młodzieży. Z powyższych względów Kościół podejmuje różne działania będące reakcją na sekularyzację.

Najbardziej znaną ideą, która od kilku dekad wyznacza kierunki szczegółowych działań jest nowa ewangelizacja. Jest ona adresowana przede wszystkim do ludzi przeżywających kryzys wiary, a nawet odrzucających ją w całości (*EE* 46), oraz tych, którzy oddalili się od Kościoła (*EN* 54; *RMis* 33) i zaniechali praktyk religijnych (Ratzinger 2001, 35; Śmigiel 2013, 16; Jeżyna 2002, 34). Istotą nowej ewangelizacji jest głoszenie niezmienniej Ewangelii, ale z nową gorliwością oraz przy użyciu nowych metod i środków wyrazu (*VSpł* 106; por. *PDV* 54; *KDEP* 2000, 23). Innymi słowy, zakłada ona integralny przekaz depozytu wiary (*FC* 23), ale z zastosowaniem form i metod dostosowanych do współczesnej kultury i mentalności dzisiejszego człowieka (*VSpł* 106; por. *PDV* 54; *EG* 41; Mąkosa 2009, 379; Kochel 2013, 34–40). Jednak pomimo wielu inicjatyw wpisujących się w nową ewangelizację sekularyzacja nie tylko nie została powstrzymana, ale wręcz przyśpieszyła. Można więc stwierdzić, że wpływ procesów sekularyzacyjnych i indywidualizacyjnych jest silniejszy niż oddziaływania pastoralne. Kluczowe zatem pytanie, jakie rodzi się w tym kontekście brzmi: Jakie idee i praktyczne działania byłyby w stanie spowolnić te trendy? Zamieszczone w niniejszym numerze czasopisma *Verbum Vitae* opracowania, autorstwa specjalistów z różnych krajów, podejmują próbę udzielenia odpowiedzi na to pytanie. W swojej istocie pozostaje ono jednak otwarte.

Bibliografia

- Adamczyk, Tomasz. 2020. *Autentyczność i duchowość: Księża w opinii polskiej młodzieży: Analiza socjologiczna*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Adamczyk, Tomasz. 2023. "Changes in the Religiosity of Secondary School Youth in Poland. A Sociological Analysis." *Zeszyty Naukowe KUL* 66 (3): 5–25. <https://doi.org/10.31743/znkul.16223>.
- Boguszewski, Rafał. 2022. *Źródła zasad moralnych*. Komunikat z Badań CBOS 1. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_001_22.PDF.
- Bożewicz, Marta. 2022. *Zmiany religijności Polaków po pandemii*. Komunikat z Badań CBOS 85. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_085_22.PDF.
- Franciszek. 2013. Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* (= EG).
- Grabowska, Mirosława. 2021. *Religijność młodzieży na tle ogółu społeczeństwa*. Komunikat z Badań CBOS 144. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_144_21.PDF.
- Grabowska, Mirosława. 2022a. *Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła?* Komunikat z Badań CBOS 105. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_105_22.PDF.
- Grabowska, Mirosława. 2022b. *Polski pejzaż religijny – z dalekiego planu*. Komunikat z Badań CBOS 89. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_089_22.PDF.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny). 2013. *Wyznania religijne, stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny). 2022. *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021*. Główny Urząd Statystyczny.
- ISKK (Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC). 2022. *Kościół w liczbach. Annuarium Statisticum Ecclesiae in Polonia*. Edited by Marcin Jewdokimow, Luiza Organek, and Wojciech Sadłoń. Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. Witolda Zdaniewicza.
- Jan Paweł II. 1981. Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (= FC).
- Jan Paweł II. 1990. Encyklika *Redemptoris missio* (= RMis).
- Jan Paweł II. 1992. Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (= PDV).
- Jan Paweł II. 1993. Encyklika *Veritatis splendor* (= VSpl).
- Jan Paweł II. 2003. Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa* (= EE).
- Jasińska-Kania, Aleksandra. 2012. "Między rygoryzmem a permissywnością, przemiany moralności w Polsce i w Europie." In *Wartości i zmiany: Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, edited by Aleksandra Jasińska-Kania, 105–30. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jeżyna, Krzysztof. 2002. *Moralne przesłanie nowej ewangelizacji: Wezwanie do odnowy Kościoła i świata*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- KDEP (Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski). 2000. *Nowa ewangelizacja u progu Trzeciego Tysiąclecia: Program duszpasterski na rok 2000/2001*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Kochel, Jan. 2013. "Specyfika i zadania nowej ewangelizacji." In *Kerygmat jako treść nowej ewangelizacji*, edited by Paweł Mąkosa, 23–40. Rzeszów: Bonus Liber.
- Mąkosa, Paweł. 2009. *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce: Stan aktualny i perspektywy rozwoju*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Mariański, Janusz. 2005. *Kościół katolicki w Polsce a życie społeczne: Studium socjologiczno-pastoralne*. Lublin: Gaudium.
- Mariański, Janusz. 2011. *Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994–2009: Studium socjologiczne*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

- Mariański, Janusz. 2014. "Religia i moralność w świadomości Polaków – analiza socjologiczna." *Zeszyty Naukowe KUL* 57 (4): 67–91.
- Mariański, Janusz. 2022. *Wartości moralne w świadomości maturzystów puławskich. Raport z badań socjologicznych zrealizowanych w latach 1994–2021*. Lublin: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Nauk Społecznych.
- Opinie Polaków o Kościele 2010*. 2010. Komunikat z badań TNS OBOP (grudzień, 2010). Warszawa: TNS OBOP.
- Paweł VI. 1975. Adhortacja apostołska *Evangelii nuntiandi*.
- Pew Research Center. 2018. "The Age Gap in Religion Around the World." <https://www.pewforum.org/2018/06/13/the-age-gap-in-religion-around-the-world/>.
- Piwowski, Władysław. 1999. "Postawy wobec wiary." In *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji katowickiej*, edited by Witold Zdaniewicz and Tadeusz Zembrzusi, 13–22. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- PAP (Polska Agencja Prasowa). 2023. "Komu ufają Polacy: Unii, NATO, wojsku, a może Kościołowi?" Accessed January 12, 2024. <https://www.pap.pl/aktualnosci/komu-ufaja-polacy-unii-nato-wojsku-moze-kosciolowi-sondaz>.
- Ratzinger, Joseph. 2001. "Nowa ewangelizacja. Przemówienie do katechetów i nauczycieli religii. Rzym, 9 grudnia 2000 r." *L'Osservatore Romano* 22 (6): 35–39. Accessed February 12, 2024. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/inne/ratzinger_ewangelizacja.html.
- Śmigiel, Wiesław. 2013. "Specyfika i zadania nowej ewangelizacji." In *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, edited by Paweł Mąkosa, 13–22. Rzeszów: Bonus Liber.

